

Ondřej Vojtěchovský: *Z PRAHY PROTI TITOVÍ! Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 695 strani.

Jugoslovanski spor z informbirojem leta 1948 in posledična samostojna pot v socializmu je v Titovi Jugoslaviji poleg NOB predstavljal enega izmed glavnih konstitutivnih elementov njene *civilne religije*. V tem oziru zato ni potrebno poudarjati, da so resnični in domnevni Stalinovi privrženci dobili status izobčencev in renegatov, proti katerim so bile dovoljene vse metode – tudi »protistalinistični stalinizem«. V kolikor je njihova usoda – zlasti tistih, ki so preživeli golootoško torturo – postajala širši javnosti prek beletristike znana šele v osemdesetih letih, je delovanje informbirojevske emigracije prvič pregledno predstavil s knjigo *With Stalin Against Tito* šele leta 1988 v ZDA delujoči hrvaški zgodovinar Ivo Banac (v hrvaškem prevodu dve leti kasneje), ki se je seveda tedaj lahko oprl le na dostopno arhivsko gradivo zahodne provenience.

Čeprav kolonija okrog 160 jugoslovanskih političnih emigrantov na Češkoslovaškem (od tega 13 Slovencev) ni predstavljala eno večjih skupin izmed skupno skoraj 5.000 prosovjetskih nasprotnikov Tita v tujini, si jo je mladi češki zgodovinar Ondřej Vojtěchovský izbral za tematiko svoje zajetne knjige in pred tem še obsežnejše doktorske disertacije. Upoštevajoč širino njegove raziskave, bralec kmalu pride do spoznanja, da mu avtor ne nudi samo detajlnega vpogleda v delovanje »stalinovcev«, kot so se nekateri sami s ponosom imenovali, ampak se skozi na trenutke celo pretirano minuciozno opisovanje kritike »titoističnega fašizma«, odnosov med njimi samimi, relacije do Komunistične stranke Češkoslovaške, Moskve, emigrantskih skupin v drugih državah in na splošno njihovih izkušenj v času zgodnje partijske diktature pred njim izrisuje podoba povojnega stalinističnega habitusa. Morda bi k tako ambicioznemu pristopu k razisko-

Z PRAHY PROTI TITOVÍ!

Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu

Ondřej Vojtěchovský

valnemu problemu sodila tudi nekoliko bolj izražena umestitev problematike v kontekst modernih političnih gibanj v emigraciji, na katere avtor spominja v uvodu.

Vsekakor pa je potrebno priznati, da Vojtěchovský s pretanjenim občutkom za zbiranje in nizanje povednih dogodkov iz biografij »svojih« akterjev prikazuje mentalitete predvojnih komunistov, ki so bili pripravljene ilegalno zapustiti svojo domovino ali se vanjo z diplomatskih in podobnih zadolžitve v tujini ne vrniti, da bi lahko sledili gospodarju iz prestolnice komunizma. Po drugi strani je res, da jih je bilo med njimi precej internacionalistično usmerjenih, ki so v Prago prispeli iz zahodne Evrope ali ZDA, da bi tam osnovali center protititovske propagande po zgledu Leninovega švicarskega eksila. Toda »komunistična Ženeva« to ni postala in dokaj majhno skupino emigrantov so razen nekaj izjem sestavljali manj izpostavljeni posamezniki, ki so sicer imeli v povprečju visoko izobrazbo ali so še študirali z namenom, da bi ob vrnitvi v Jugoslavijo prevzeli vodilne funkcije. Med izjeme sta gotovo sodila zdravnik in pisatelj judovskega rodu Teodor Balk, s pravim imenom Dragutin Fodor in Anton Rupnik, čigar pot od Trbovelj do aktivista Komunistične partije Francije in jugoslovanskega diplomata v Parizu je Vojtechovsky že predstavil na straneh revije Acta Histriae. Slednja sta se prek svojih predvojnih poznanstev in v primeru Rupnika skupnega jetništva z Arturjem Londonom (od 1948 do 1951 namestnik češkoslovaškega zunanjega ministra) v taborišču Mauthausen tudi edina prebila v vrste češkoslovaške komunistične elite, kar ju je v letih 1951–1952 ob montiranem procesu proti Rudolfu Slánskemu in ostalim »židovskim zarotnikom« spravilo v nezavidljiv položaj. Balkova češka žena in aktivistka več jugoslovanskih združenj Lenka Reinerová pa je celo pristala v zaporu. Paradoksalno, a značilno za stalinistične procese so se namreč znašli pod obtožbami, da so trockisti in agenti diktatorja pred katerim so pribežali.

Sicer pa so »poklicni revolucionarji«, ki so bili pred odhodom v emigracijo večkrat angažirani tudi v UDV, dokaj spretno krmarili med direktivami češkoslovaške komunistične partije (v njenem imenu zlasti vodje mednarodnega oddelka Bedřicha Geminderja, čigar usoda je bila kasneje s smrtno kaznijo zapečaten na procesu proti Slánskemu), sekretariata informbiroja v Bukarešti in od leta 1951 dalje enotnega vodstva jugoslovanske politične emigracije v Moskvi. Nekateri kot nekdanji diplomat v Washingtonu Slobodan Ivanović so celo poprijeli za fizično delo, da so s tem dokazali svojo pravo razredno bit in tako zmanjšali odvisnost od pomoči države gostiteljice. Ob poklicnem delu emigrantov ali šolanju je bila njihova glavna dejavnost pričakovano propagandna aktivnost, ki se je širila predvsem na straneh časopisa »Nova Borba«. Na vrhuncu je izhajal tudi v 14.000 izvodih, nekaj sto pa jih je prek Trsta in Albanije našlo pot tudi v Jugoslavijo oz. so posamezne članke ponatiskovali v tržaškem Delu. Toda pogled na stanje v Jugoslaviji in na lastno vlogo pri borbi proti njenemu vodstvu ni bil povsem enoten. Polemike, ki jim je sledila tudi češkoslovaška tajna služba StB, so se vrtele predvsem okoli vprašanja ali naj se na diverzantski način pripravljajo na operacije v Jugoslaviji ali pa naj se primarno angažirajo v dobrobit komunizma v državi gostiteljici in v obče. V medsebojnih sporih in obračunih se je odlikoval sumničavi duh časa, zato niso bili redki očitki in diskvalifikacije predvsem na račun omenjenih Balka in Rupnika, ki sta bila obtožena prevelikega kozmopolitizma.

Vojtěchovský zaključuje glavnino svoje knjige z letom 1954, ko je začela dejavnost jugoslovanskih komunistov na Češkoslovaškem zamirati. Nova politika N. S. Hruščova

je namreč po podpisu beograjske deklaracije leta 1955 pomenila spremenjeno usmeritev v kateri je bilo manj prostora vsaj za javno rovarjenje proti Titu. Informbirojevski emigranti se sicer niso mogli enostavno sprijazniti z rehabilitacijo »izdajalske« vodstvene klike v njihovi domovini, a so se lahko nekoliko bolj aktivirali le v trenutkih poslabšanja odnosov na relaciji Moskva-Beograd kot npr. v letih 1957–1958. Na splošno pa je Nova Borba postajala »tako brezzoba, da bi jo lahko prodajali v jugoslovanskih kioskih«, kot se je pridušal eden izmed nepomirjenih Jugoslovancev v Pragi. Nekateri izmed emigrantov so našli zadnjo uteho v odhodu iz Češkoslovaške v Sovjetsko zvezo. Vendarle pa je pri večini ob osebnem vraščanju v češko okolje in profesionalnih karierah politična dejavnost vse bolj upadala. Najbolj radikalni predstavniki kot Josip Milunić in Pero Dragila so sicer pozdravili sovjetsko intervencijo leta 1968 kot znamenje za novo upanje in sodelovali tudi pri iniciativi za ustanovitev nove Komunistične partije Jugoslavije leta 1974. Toda na drugi strani se je nekaj emigrantov po jugoslovanski amnestiji leta 1962 celo vrnilo v domovino, pri čemer pa so naleteli na mnoge ovire že na češkoslovaški strani, v domačem okolju pa brž prišli pod drobnogled SDV. Njihove usode so se skratka bodisi v državi gostiteljici bodisi v domovini razvodele v množico individualnih poti, ki niso imele več pomembnega političnega obeležja.

Čeprav Slovenci niso bili med najštevilnejšimi »IB-jevci« tako znotraj Jugoslavije kot v emigraciji, bi se slovenski zgodovinarji razveselili prevoda pričujoče knjige vsaj v jezik katerega izmed nekdanjih jugoslovanskih narodov, če že s prevodom v slovenščino verjetno ne moremo računati. S tem bi postala dostopnejša širšemu krogu zainteresirane javnosti in se zelo dobro umestila v raziskovalni interes za informbirojevstvo ali kominformizem v Sloveniji in na Tržaškem, ki je bil pred kratkim predmet raziskave Nine Lončar. Na splošno pa lahko upamo, da se bodo zgodovinarji tako na češki kot na slovenski strani s podobno vestnostjo in natančnostjo kot Vojtěchovský spoprijeli tudi z drugimi skupnimi potezami češko (češkoslovaške)-slovenske (jugoslovanske) zgodovine.

Jure Ramšak